

Énmegjelenítési stratégiák egyetemisták körében

Egy pilot kutatás eredményeiről

Szabó Éva

MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, ELKH
SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola

Összefoglaló

Dolgozatomban egy pilot kutatás részeredményeit ismertetem, amelyben egyetemisták énmegjelenítési/benyomáskeltési stratégiáit vizsgálom. A szociálpszichológiai megközelítések habár eltérő módon definiálják az énmegjelenítést/benyomáskeltést a tudatosság tekintetében, mégis egyöntetűen stratégiákat rendelnek a jelenséghez (Goffman 1959; Schlenker 1980; Jones-Pittman 1982; Leary-Kowalski 1990; Leary 1995).

A pilot kutatás elsődleges célja az, hogy a szociálpszichológiai és a pragmatikai megközelítéseket ötvözve létrehozson egy olyan tesztet, amely alkalmas az énmegjelenítés/benyomáskeltés vizsgálatára. A dolgozatban a magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók számára létrehozott, az énmegjelenítési stratégiákat vizsgáló nyílt végű diskurzuskiegészítéssel teszt adatgyűjtési módszert ismertetem, illetve annak metodológiai problémáit járom körül. A pilot teszt eredményei alapján megállapítható, hogy egy szituációban nem megjósolhatóak a stratégiák, hanem a különböző társas interakciók esetében vannak kevésbé vagy inkább preferált metódusok, melyeket meghatároznak a benyomáskeltés mögött meghúzódó lehetséges motivációk, az arculatfenyegettség mértéke, a szociológiai és szociokulturális változók.

Kulcsszavak: diskurzuskiegészítéssel teszt, benyomáskeltés, énmegjelenítés

1. Bevezetés

Dolgozatomban az egyetemisták énmegjelenítésével foglalkozó pilot kutatásomat mutatom be. Az énmegjelenítés/benyomáskeltés a mindennapjainkat átszövő jelenség, mivel mind törekszünk a kedvező benyomáskeltésre, illetve értékeljük társaink énmegjelenítési törekvéseit. Forgas (1994: 199) szerint a benyomáskeltés különböző gondolatoknak, motivációknak, jártasságoknak, terveknek a gyűjteménye, amelyek befolyással bírnak a másoknak szánt üzeneteinkre.

A pilot kutatás elsődleges célja az, hogy a szociálpszichológiai és a pragmatikai megközelítéseket ötvözve létrehozson egy olyan tesztet, amely alkalmas az énmegjelenítés/benyomáskeltés vizsgálatára. Az általam ismert kutatások elsősorban egy-egy diskurzustípusban megfigyelt, az énmegjelenítésre/benyomáskeltésre alkalmas eszközök szisztematikus rendszerezésére törekednek (pl. Archer 2018; Lorenzo-Dus 2005; Nemesi 2000), viszont a jelen dolgozatban szereplő teszt a nyelvi és nyelvhasználati eszközök kiváltását célozza meg. A teszt kitöltésében az adatközlő szabadon választhat a nyelvi és nyelvhasználati elemek, egyúttal az

énmegjelenítési stratégiák közül, így lehetőség nyílik egy adott szituációban megjelenő stratégiák és a hozzájuk társuló nyelvi és nyelvhasználati elemek összevetésére is. Noha a létrehozott diskurzuskiegészítéssel teszt a magyar anyanyelvű fiatalok nyelvi és nyelvhasználati eszköztárára fókuszál, alkalmas lehet különböző anyanyelvű és kultúrájú nyelvhasználók stratégiáinak feltérképezésére is.

A dolgozatomban a szociálpszichológiai (2. rész) és nyelvészeti (3. rész) megközelítések tárgyalása mellett egy pilot kutatás kérdéseit (4. rész), metodológiai problémáit (4. rész) ismertetem. Ezt követően az adatgyűjtéssel nyert példákkal megválaszolom a kutatási kérdéseimet (5. rész), végül összegzem a dolgozatot (6. rész).

2. A benyomáskeltés szociálpszichológiai megközelítésben

A benyomáskeltés a társas interakciókra hatással bíró univerzális törekvés, amelyben az interlokútorok egy bizonyos képet közvetítenek magukról, ezt a képet pedig egy adott társadalomban és kultúrában elvárt normák és értékek alapján alakítják.

A szociálpszichológiában a benyomáskeltés vizsgálata alapján tekintik a goffmani (1959) dramaturgiai modellt, amelyben a színházi metaforára építve az emberi interakciókat forgatókönyv által vezérelt tevékenységként definiálja, és általános viselkedési stratégiákat (például a hibák elrejtése, tisztességtelen háttérmunkálat elfedése, humánus indítékok kifejezése stb.) fogalmaz meg. Goffman (1959) szerint a pozitív társadalmi értékek gyűjteménye a homlokzat, amellyel minden egyén rendelkezik, és az énmegjelenítési eszközök alkalmazásával elhelyezi magát a társadalomban.

Goffman leírásában előtérbe kerül a benyomáskeltésre vonatkozó tudatosság, ugyanakkor Schlenker (1980) tudatos vagy öntudatlan cselekvésként definiálja, amellyel a társas interakciókban kivetített képzeteket ellenőrzés alá vetjük. Jones és Pittman (1982), Goffmanhoz hasonlóan, stratégiákat (önreklámozás, megkedveltetés, példamutatás, hízelgés, megfélemlítés és szánalomkeltés) rendelnek az énmegjelenítéshez, amelyek mögött különböző motivációk húzódnak meg. Emellett az interlokútorok a stratégiákkal különböző attribúciókat céloznak meg, egyúttal érzelmeiket váltanak ki a társaikból, ezek megvalósulásához pedig tipikus viselkedési módokat követnek. Például a megfélemlítés stratégiájával az interlokútor a veszélyes tulajdonság birtoklására törekszik, félelmet vált ki a partneréből, erre pedig alkalmas viselkedési módnak tekinthető a fenyegetés, a dühöngés (Jones–Pittman 1982: 249).

Leary és Kowalski (1990) kétkomponenses modelljükben elkülönítik a benyomásmotivációt és a benyomáskonstrukciót, az előbbiben pedig három elsődleges motivációt jelölnek ki, miszerint (1) az egyén maximalizálni kívánja a társadalmi kapcsolatokból eredő jutalmat, (2) az önérzetének és önbecsülésének növelésére törekszik, illetve (3) megalapozza a kívánt entitást/selfet. Az utóbbi motiváció Chen és mtsai (2004) benyomáskeltésről alkotott megközelítésével párhuzamot mutat, mivel a benyomáskeltésre önmagunk igazolásaként tekintenek. Míg a benyomáskonstrukció a benyomáskeltés folyamatára vonatkozik, melyet meghatároz az önkép, a szerepkényszer, a vágyott és a nem vágyott identitás, a jelenlegi kép és

maga a célkitűzés mértéke (Leary–Kowalski 1990: 35–37). Leary (1995) később az énmegjelenítésről szóló monográfiájában kilenc stratégiát nevez meg, amelyeket az egyén a hatékony és sikeres benyomáskeltés érdekében alkalmaz. A stratégiák a következők: (1) énléírások (*Hobbijaim közé tartozik a fotózás, képszerkesztés, illetve igyekszem figyelmet fordítani a mozgásra, szeretek sportolni, edzeni. Érdekelnek a különböző videók vágásával, szerkesztésével kapcsolatos dolgok, és megpróbálok a szabadidőmben ezekkel foglalkozni*); (2) attribúciós számadások (*Nem szeretnék felelni, a többség válasza felháborít és nem érzem, hogy a véleményem bármit is befolyásolna*); (3) attitűd kifejezése (*Szerintem nagyon rossz, hogy ti így látjátok ezt a helyzetet*); (4) társas azonosulás (*Engem elszomorít a helyzetük, mert akármilyen is történt velük vagy bármit is tettek, ezt senki nem érdemli*); (5) találékony emlékezet (*Az elmúlt években tanultam, tervezgettem a jövőmet. Szórakoztam, barátokat szereztem*);¹ (6) engedelmesség és konformitás (*Köszönöm a meghívást!*); (7) kellékek, helyszín, díszletek igazítása; (8) nem verbális viselkedés; (9) egyéb stratégiák (pl. agresszió). A Leary által megnevezett stratégiák mind a verbális, mind a nem verbális viselkedésre kiterjednek, a stratégiákhoz pedig számos viselkedési módot rendel (például a találékony emlékezet stratégiáját gyakran alkalmazzák a politikusok a beszédeikben, különösképpen egy-egy számukra pozitív adat vagy esemény megemlékezésével). Viszont a stratégiák egymástól nehezen elkülöníthetőek, gyakran összerosódnak, illetve egy-egy megnyilatkozásban több stratégia is érvényesülhet.

Fiske (2004) az énbemutatás alapelemeit a Jones–Pittman (1982) és a Leary-féle (1995) taxonómiákra építve stratégiák mentén határozza meg. Fiske (2004) az önreklámozás (*Amióta sztár vagyok, egyre többen érdeklődnek a magánéletem legapróbb pillanatairól*),² példamutatás (*Egy közszereplőnek igenis tudnia kell, hogy súlya van minden mondatának*), megfélemlítés (*Úgy védekezni, hogy támadsz méltatlan! Majd ha 12 évet együtt leszel valakivel szerelemben, mint én, akkor nyilatkozz párkapcsolati témában és ne gyanúsíts meg engem, arról, hogy én flörtölni szeretnék a számodra ismeretlen pároddal. Ne vetítsd rám a saját félelmeidet! Mert bizony, ha egy másik személyre vonatkozó valótlán tényt állítasz, híresztelsz vagy valós tényt hamis színben tüntetsz fel a jog szankcionáljára*), megkedveltetés (*köszönöm a türelmeteket és ezt a meleg fogadtatást itt Instán, nagyon oda vagyok. Jól esik, hogy ilyen befogadóak vagytok mind*) és könyörgés/sajnálát kiváltása (*Próbálok átállni a borongósabb időszakra. Hirtelen jött az óraátállítással a hidegebb idő, még szokni kell. Több volt a stressz, a lelki és mentális környezetszennyezés, amiket valahogy helyre kell, kellett tenni*) mellett kiemeli a magas self-monitorozással járó normákhoz való konformitást, az egyének egymáshoz való alkalmazkodását, a meggyőződések, a hitük és a viselkedés között jelenlévő konzisztenciát, továbbá a verbális és nem verbális viselkedés egymáshoz való megfelelését.

Az említett megközelítések elsősorban egyéni megfigyeléseken (vö. Goffman 1959), vagy empirikus kutatásokon, laboratóriumi eredményeken (vö. Jones–Pittman 1982), vagy a szociálpszichológiai eredmények összegzésein (vö. Leary 1995; Leary–Kowalski 1990) nyugszanak. A felvázolt taxonómiákban szereplő

¹ E példák a diskurzuskiegészítéses teszttel (DCT) nyert korpuszból származnak.

² E példák az Instagramról származnak, hírességek publikus posztjai.

stratégiák különböző viselkedési módok alapján rendszereződnek. Ugyanakkor nem láthatunk éles különbséget az énmegjelenítés és a benyomáskeltés között, viszont Schlenker és Pontari (2000: 201) az énmegjelenítést és a benyomáskeltést külön kategóriákba sorolják. A szerzőpáros szerint a benyomáskeltés egy célvezérelt tevékenység, amely segítségével tárgyakról, személyekről, eseményekről és gondolatokról kibocsátott információ tartalmát és mennyiségét kontrollálhatjuk, míg ezzel szemben az énmegjelenítést egy olyan specifikus jelenségként kezelik, amely a selfre vonatkozó információkontrollt jelenti. A self rendelkezik arcullattal (goffmani homlokzat), amely azon pozitív kép, amelyet az egyén az adott szituációban elvártnak tekint (vö. Tracy–Robles 2013), míg Holtgraves (2002) szerint az arculat az identitás projekciója.

Noha a benyomáskeltésre vonatkozó terminológia változatos és korántsem kielégítő, az eltérő megközelítések a benyomáskeltéshez stratégiákat rendelnek, melyeket elsősorban viselkedési módokból vezethetünk le. E stratégiák alkalmazása pedig egyaránt lehet tudatos és öntudatlan, mivel az értékelői/befogadói oldal gyakran az elsajátított viselkedési minták követésekor is benyomáskeltési motivációt rendelhet a partnerhez. Ezenkívül az egyén kívánt képét az adott társadalom és a kultúra egyaránt befolyásolja, erre például szolgál a kollektivisták és az individualisták társadalmak összevetése is. Továbbá az egyén óhajtott képét meghatározza a neme, az iskolázottsága, az életkora, tehát a szociológiai változók bevezetése is szükséges az énmegjelenítés vizsgálatához, mivel az egyetemista vagy az egyetemi oktató különböző képet kíván kibocsátani magáról. Mindemellett a tudatos benyomáskeltés során az egyén az adott szituációhoz és partnerhez viszonyítva alkalmazza a stratégiákat. Összességében ezek a szempontok a pragmatikai kutatásokat is vezérlik, így a benyomáskeltés leírása a nyelvészet tárgyát is képezi (vö. Nemesi 2000; 2011).

3. A benyomáskeltés pragmatikai megközelítésekben

A nyelvészetben a benyomáskeltés kevésbé specifikált jelenségnek tekinthető. Ugyanakkor a pragmatikai vizsgálatok népszerű területe, az udvariasságtudomány már behatóbban foglalkozik az interperszonális viszonyokkal, a kulturális és társadalmi normákkal, egyúttal az énmegjelenítéssel is, noha gyakran implicit módon (vö. Locher–Watts 2005; Spencer–Oatey 2000; 2002; Szili 2003; 2004; Watts 2003).

A benyomáskeltés egybeolvadása az udvariassággal annak köszönhető, hogy az udvariassági elvek követése vagy megszegése egyaránt benyomáskeltéssel jár, mindkét jelenség az interperszonális viszonyokat formálja, irányítja a nyelvi választásokat, illetve az udvariasság és a benyomáskeltés esetében is stratégiákat lehet meghatározni. Ellenben az udvariasság és a benyomáskeltés mögött eltérő motivációk húzódnak meg, valamint a tudatosság mértéke is eltér. Verschueren (1999) szerint a pragmatika feladata a nyelvi választások mögötti motivációk és folyamatok vizsgálata, a választásokkal kiváltott következmények és a szándék elemzése. Verschueren (1999) az alkalmazási stratégiák közé sorolja az udvariasságot és a benyomáskeltést, amelyeket mikroszinten elemez, mivel a megnyilatkozásokat a kontextusnak és további tényezőknél megfelelően választja ki a beszélő. Verschueren (1999: 181) szerint a beszélő a nyelvi választásokat tudatosan, tervezés által hozza létre, a tervezést megszabja a beszélő szándéka és a célja, viszont

a tudatosság különböző fokozatokkal bír. A metapragmatikai tudatossági skála végén az énmonitorozás áll, mivel a nyelvhasználók felügyelik a megnyilatkozások létrehozását és interpretálását (Verschueren 1999: 198). A benyomáskeltés a nyelvi választások esetében motivációs tényezőnek tekinthető, hiszen a beszélő figyelembe veszi az elérendő kép létrehozásához alkalmasnak értékelt nyelvi elemeket.

A benyomáskeltés nyelvészeti vizsgálata során a szociálpszichológiai és a nyelvészeti udvariasságelméletek egymással kiegészítve alkalmazhatók (vö. Archer 2018; Lipovsky 2006; Lorenzo-Dus 2005), a nyelvi benyomáskeltéshez stratégiákat vagy taktikákat rendelhetünk. A stratégiák meghatározását azonban a diskurzustípus jellegzetességei vezérlik, mivel a bírósági (Archer 2018; Hobbs 2003), a politikai diskurzusok (Simon-Vandenberg 1996), a különböző interjútípusok (File 2018; Lipovsky 2006) és beszélgetőműsorok (Gordon 2011) résztvevői eltérő eszköztárral rendelkeznek. Mindemellett egyes beszédaktusok vagy azok megformálása (vö. Bilbow 1997; Brown–Levinson 1978; 1987), illetve egyes lexikai elemek (Overstreet–Yule 2001) kiválasztása is más benyomással járhat. Tulajdonképpen a (nyelvi) benyomáskeltéshez rendelhető stratégiák megjelenése elsősorban a korpusztól függ, egyúttal a korpuszban szereplő nyelvhasználók identitása (vö. Spencer-Oatey 2000), a társadalomban betöltött szerepük és a hozzájuk rendelhető szociológiai változók elengedhetetlen szempontok a stratégiák felállításában. A benyomáskeltési stratégiák nem képeznek egy zárt halmazt, hanem diskurzus- és műfajspecifikusak. Tehát a különböző diskurzusokban és műfajokban vannak az azokban inkább előforduló stratégiák, de közöttük találhatóak átfedések, például az éleírás rendszeresen előforduló benyomáskeltési stratégia/taktika. Mivel a stratégiák eltérhetnek vagy eltérően viselkedhetnek, nem feltétlen ugyanazok az alakzatok, nyelvi elemek jelennek meg mint benyomáskeltési eszközök az adott diskurzusban, viszont vannak olyan alakzatok, nyelvi elemek, amelyek inherensen benyomáskeltéssel járnak (pl. a szleng használata). Egyes benyomáskeltési stratégiák és az azokhoz köthető nyelvi és nyelvhasználati elemek el is sajátíthatók, erről árulkodnak a menedzsereknek, az állásinterjúra készülőknek szóló könyvek is. A diskurzus típusa, a műfaj és maga a szituáció is meghatározza a benyomáskeltési stratégiák közötti választást, a partnerrel szembeni elvárások is változatosak az interakcióban. Noha a benyomáskeltés felülírhatja az adott interakció konkrét céljának megvalósítását, például egy állásinterjún az interjúalany nem valószínű, hogy az interakciós célját a sikeres benyomáskeltés érdekében, a benyomáskeltés kiegészítő viszonyban is állhat az interakciós céllal. Az utóbbira példaként szolgál egy humoros pedagógus, aki a tananyag megtanítása és a figyelem fenntartása mellett az órai jegyzeteiben a megfelelő helyre jegyzi a vicceket, melyeket a megfelelő pillanatban el is mesél a diákjainak, így egy humoros, szellemes egyén benyomását is kelti. Mindemellett a benyomáskeltés egy adott interakció konkrét céljaként is funkcionálhat, tekintsük egy-egy híresség megjelenését a médiában.

Nemesi (2000: 426) a hétköznapi társalgás alapján a nyelvi benyomáskeltés stratégiáját a következőképpen határozza meg: „az emberek általában olyannak igyekeznek mutatni magukat a társalgásban, amilyenek szeretnék, ha mások látnák őket”. Nemesi (2011: 114–128) a stratégián belül különböző taktikákat fogalmaz meg annak megfelelően, hogy milyenek szeretnék magukat láttatni a beszélők. Idetartozik az érdeklődéskeltés, az érdekesség képzetének közvetítése (*Szeretnék adni magamból másoknak egy darabot*); az érzelmi azonosulás a partner állításával,

attitűdjével (*Tiszteletre méltó, hogy tudtok így élni*); a társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése. Nemesi idesorolja például a műveltséget, a tájékozottságot (*A vegánság koránt sem egészséges. Az ember mindenevő faj, a húspanban 4 olyan esszenciális fehérje van amit nem lehet pótolni*), a választékosságot, a játékoságot, a szellemességet (*A jövőm iránti érdeklődés a hobbim*), az udvariasságot (*Jó reggelt, elnézést a késésért!; De kár, hogy nem emlékszem, sajnálom!*), a szerénységet (*Hát igazából lehetett volna jobb is az eredményem, de nekem megfelel ez is*), a társalgás fenntartása (*Kérlek meséljete róla!*). További taktika még az én fölényének és védelmének biztosítása (*Nem csaltam, jogtalannak érzem, hogy vádol minden lehetséges bizonyíték nélkül*); és a jóvátétel (*Sajnos pont aznap vagyok hivatalos a legjobb barátom esküvőjére, szóval nem tudok a tiedre menni. De utólag koccintunk majd*).³ A nyelvi benyomáskeltés stratégiája és a taktikák meghatározása mellett Nemesi a taktikákhoz eltérő nyelvi és nyelvhasználati eszközöket rendelt annak függvényében, hogy mely eszközök a legalkalmasabbak és leggyakoribbak a taktika megvalósulásához. Ezenkívül a benyomáskeltésen belüli kategóriaként tekint az udvariasságra. Ugyanakkor Nemesi (2011) a létrehozott taxonómiában az udvariasságelméletekből azokat a nyelvhasználati eszközöket vagy maximákat/stratégiákat (vö. Brown–Levinson 1978; 1987; Leech 1983; Suszczyńska 2003) emeli ki, melyeket benyomáskeltési motivációval rendelkezőknek tekint, illetve amelyek a szociálpszichológiában megfigyelt kívánt tulajdonságok köré csoportosíthatók. Mindemellett Nemesi az udvariasságot a nyelvi benyomáskeltés egyik taktikájaként kezeli, azaz az udvariasság a nyelvi benyomáskeltés halmazának egyik eleme, viszont például Leech (1983) az udvariasságon belül tárgyalja az érdekesség-elvét, amit Nemesi a benyomáskeltés szempontjából az udvariassággal egyenrangú taktikaként jegyez. Továbbá Nemesi nem tér ki az udvariasság és/vagy az ugratás szerepére, ami ugyancsak benyomáskeltési motivációval és/vagy funkcióval bírhat, különösképpen a szórakoztatás és a humor esetében (Culpeper 2011). Egyúttal a hétköznapi társalgásban rendszeresen előfordulnak félreértések, konfliktusok, melyek arculatfenyegető aktusokkal járnak, ezek enyhítésére és kiküszöbölésére pedig az én fölényének és védelmének biztosítása és a jóvátétel taktikáin kívül egyéb defenzív taktikákkal is élhetnek az interlokútorok. Összességében a Nemesi-féle (2011) taxonómia finom módosításokkal és további udvariassági elméletek bevonásával alkalmas keretként szolgál a felhasznált korpusz elemzéséhez.

4. Kutatási kérdések, pilot adatgyűjtés, metodológiai problémák

Jelen fejezet egybefonódását az motiválta, hogy a kutatási kérdések részben az adatgyűjtésre vonatkoznak, amely során számos metodológiai problémába ütköztem. E pilot kutatás során arra törekedtem, hogy létrehozak egy olyan tesztet, amellyel feltárhatjuk a nyelvi benyomáskeltés mögötti motivációkat, az énmegjelenítési stratégiákat és az ezekhez társuló nyelvi és nyelvhasználati eszközöket egy szűkebb nyelvközösségekben, egyetemisták körében.

³ E példák a DCT-vel nyert korpuszból származnak.

4.1. Kutatási kérdések

A kutatást három fő kérdés motiválta:

1. milyen szempontok alapján hozható létre a benyomáskeltés vizsgálatára szolgáló diskurzuskiegészítéssel teszt,
2. vannak-e szükséges és elégséges feltételei az énmegjelenítésnek, milyen feltételek mellett valósul meg szükségszerűen az énmegjelenítés, azaz feltárható-e az énmegjelenítési motiváció a nyelvi viselkedés mögött,
3. megjósolható-e, hogy milyen stratégiát alkalmaz az adatközlő egy adott szituációban?

E kérdések megválaszolásához egy olyan empirikus kutatásra van szükség, amely figyelembe veszi a beszélők motivációit, tudatosságát és a sociopragmatikai tényezőket. A diskurzuskiegészítéssel teszt egy viszonylag gyors és kellő mennyiséget nyújtó adatgyűjtési módszer, viszont a teszt létrehozása számos módszertani kérdéssel jár.

4.2. A pilot adatgyűjtés

Az udvariasságkutatásban gyakori adatgyűjtési módszernek tekinthető a diskurzuskiegészítéssel teszt (discourse completion test, DCT), amely mind az intra-, mind az interkulturális pragmatikai kutatásokat elősegíti, továbbá a nyelvtanulók és nyelvhasználók pragmatikai kompetenciáját és fejlődését vizsgálja (Ogiermann 2018: 229). A nyelvészek a DCT alkalmazásával elsősorban a beszédaktusok feltárására fókuszálnak (Blum-Kulka-Olshtain 1984; Limberg 2009; Suszczyńska 2003; 2007; Szili 2003; 2004). A DCT segítségével természetes nyelvi adatokat nyerhetünk, és a megfelelő szituációkkal a vizsgálni kívánt nyelvi és nyelvhasználati eszközök produkálását válthatjuk ki az adatközlőből. A DCT-ben a kutatók rákérdeznek a szociológiai változókra (kor, lakhely), illetve a szituációkat eltérő kontextuális változók (szociális távolság, hatalmi viszonyok, a teher mértéke, például kérés esetén) alapján építik fel (Ogiermann 2018: 233). Noha eddigi ismereteim alapján az énmegjelenítésre fókuszáló DCT nem született, úgy vélem, hogy ezen adatgyűjtési módszer alkalmas a különböző helyzetekben megjelenő stratégiák felmérésére, habár a DCT a társas interakció vizsgálatára nem alkalmas, az adatközlő mind az írott, mind a szóbeli DCT-ben a korábbi tapasztalatai alapján válaszol, így ez az adatgyűjtési módszer a nyelvhasználati stratégiák leírását elősegíti (Golato 2003: 92).

A kutatáshoz a nyílt végű diskurzuskiegészítéssel tesztet választottam, mivel ezzel elkerülhetőnek tekinthető az adatközlő befolyásolása, az adatközlő a saját intuíciói alapján formálhatja a diskurzus kimenetét, és szabadon kiválaszthatja a számára legmegfelelőbb stratégiát.

A 15 szituációt tartalmazó DCT-t két alkalommal vettem fel, az első felvétellel a DCT alkalmasságát teszteltem. Az első felvétel során 22 egyetemi hallgató (nemek megoszlása: 5 férfi, 17 nő), a második felvétel során 13 egyetemista (nemek megoszlása: 1 férfi, 12 nő) töltötte ki a tesztet. Mivel bölcsészhallgatókon teszteltem a DCT-t, számítottam arra, hogy a nemek aránya kiegyensúlyozatlan lesz, emiatt a vizsgálatban nem különítettem el a férfiak és a nők válaszait.

A szituációk kialakításakor olyan helyzeteket igyekeztem megfogalmazni, amelyekkel az átlag egyetemi polgár találkozhat, illetve amelyekben feltehetőleg benyomásmáskeltésre törekszik. A szituációk létrehozásakor törekedtem a szociopragmatikai tényezők szerint különböző helyzeteket teremteni a familiaritás és a hatalmi viszonyok alapján, ezenkívül a hallgatók számát (a szituációban a beszélő hány ember előtt „szerepel”) is fontos szempontnak tartottam, egyúttal a szituációkban nemcsak az arcuaterősítés (self-enhancement) jelenik meg, hanem a lehetséges arcuatombolás is (1., 2., 3., 4., 7., 8., 9. szituációk). A szituációkban a Leary-féle (1995) stratégiák kiváltására törekedtem, mivel a szociálpszichológiai taxonómiák közül ezt tekintem kevésbé diskurzustípus-függőnek. A teszt első változata a következő:

1. Elsősként az első szemináriumán vesz részt, amelyet olyan oktató tart, aki a későbbiekben is tanítani fogja Önt. Az oktató a hallgatókat egyenként megkéri, hogy beszéljenek magukról (hobby, érdeklődés, jövőkép), illetve arról, hogy miért ezt az egyetemet választották. Ön az első, aki megszólal. Mit mondana az oktató és a még kevésbé ismert csoportársai előtt?
2. Egy szigorú oktató írásban vizsgáztatja a hallgatóit. Egy felsőéves hallgató által a hallgatótársai megkapják a vizsgakérdéseket, viszont Ön nem, mert azokkal a hallgatótársaival nincs jó kapcsolatban, viszont tud az akcióról. Az oktató észreveszi, hogy egyes hallgatók kiválóan válaszoltak a kérdésekre, köztük Ön is (Ön tisztességesen készült a vizsgára). Az oktató azt gyanítja, hogy a hallgatók nagyobb csoportja ismerte a vizsgakérdéseket, és nyomozni kezd. Egyenként behívja a hallgatókat az irodájába, és arról érdeklődik, miért sikerült hibátlan válaszokat adni. Ön hogyan reagál az oktató feltételezéseire, miszerint Ön csalt a vizsgán? Mit mondana az oktátónak?
3. Ön az általános iskolai osztálytalálkozóra igyekszik. Ön kicsivel a találkozó kezdete után érkezik a helyszínre, ahol azt hallja, hogy volt osztálytársai arról beszélgetnek, mi történt velük az elmúlt öt évben. Néhány osztálytársa már házas és gyereke van, a másik fele pedig már dolgozik, Ön viszont még tanul, és két éve van hátra a diploma megszerzéséig. Önre kerül a sor, hogy beszámoljon az elmúlt öt évről, mit mondana a többieknek?
4. A vizsgaidőszaka nem úgy sikerült, ahogy eltervezte. Volt egy kimondottan nehéz vizsgája, amire noha sokat készült, de csak elégséges osztályzatot kapott. A családját már néhány hete nem is tudta meglátogatni a sok tanulni-való miatt. Végre haza tud utazni, a szülei pedig érdeklődnek a vizsga eredményéről, Ön pedig közli, hogy elégségest kapott. A szülei ezt csalódottan veszik tudomásul, és azzal vádolják, hogy Ön nem is készült a vizsgára. Hogyan reagál erre az állításra, mit mond a szüleinek?
5. a. Egy olyan kollégiumba költözik be, ahol senkit sem ismer. Először találkozik a szobatársaival, akiken azt látja, hogy lázasan készülnek az esti kollégiumi buliba. Önnek viszont másnap reggel el kell mennie a beiratkozásra, másrészt nem is szeret buliba járni. A szobatársai elhívják a buliba, viszont Ön nem tud biztos választ mondani, hogy elmegy-e a buliba. Hogyan reagál a meghívásra? Mit mond a szobatársainak?
b. Végül elmegy-e a buliba? Miért?

6. A hallgatótársaival együtt túl van a nehéz vizsgákon. Arról beszélgetnek az egyik egyetem melletti szórakozóhelyen, hogy kinek hogy sikerült az egyik legnehezebb vizsga. Mindenki gyenge osztályzatot kapott, viszont Ön kiválóan teljesítette azt a vizsgát. Ezt a társai nem tudják. Önt is megkérdezik, hogy sikerült az a vizsga. Mit válaszol?
7. Élete első állásinterjúján vesz részt. Az interjúztató fiatal és szimpatikus, ráadásul egy középiskolába jártak. Az interjúztató felismeri Önt, Ön viszont nem ismeri fel. Az interjúztató egy olyan középiskolai rendezvényről kérdezi, ahol az interjúztató is fellépett. Ön nem emlékszik, viszont nagyon szeretné megkapni ezt az állást. Mit válaszol az interjúztatónak?
8. Ön az egyik legügyesebbek közé sorolja magát a csoportjában. A diploma megszerzéséhez nyelvvizsgára lesz szüksége. Ön már kétszer próbálkozott, de nem sikerült a nyelvvizsga megszerzése, Ön ezt nem is hangsúlyozza a többiek előtt. Az egyik ismerőse rákérdez, hogy hogyhogy Önnek nincs bizonyítványa valamelyik nyelvből. Mit felel az ismerősének?
9. Az egyik hétvégére két esküvőre is hivatalos, viszont az esküvők helyszínei távol esnek egymástól. Azon a hétvégén az egyik legjobb barátja házasodik, illetve az Ön párjának a testvére. Az Ön párja meggyőzi Önt, hogy a testvére esküvőjére menjenek, Ön így szomorúan lemondja a barátja esküvőjét. Mit mond a barátjának?
10. Az egyik órán a hajléktalanok helyzetéről beszélgetnek. A csoporttársai szerint azzal ártnak a hajléktalanoknak a legjobban, hogyha pénzt adnak nekik. Ön viszont nem így gondolja, hanem rendszeresen szokott adni nekik. Önt felháborítja a többség álláspontja, de eddig csak kívülállóként hallgatta a vitát. Az oktató felszólítja Önt, hogy mondja el a saját véleményét. Mit felel?
11. Az Ön szomszédja, akit már évek óta ismer és tegező viszonyban vannak, tanít az egyetemen. Ön nem tudja, hogy tanítani fogja a szomszédja. Késve érkezik az órára, ahova belépve látja a szomszédját. Hogyan köszön a terembe beérve és kér elnézést a késésért?
12. Ön egy távolabbi kisvárosból érkezett az egyetemre. Az otthoni közösség úgy ismeri Önt, hogy egy visszahúzódo, szótlán személyiség. Az egyetemi közösségben pedig teljesen másképp vélekednek Önről, úgy gondolják, hogy Ön egy laza, közösségi személy, aki gyakran jár szórakozni is. Az egyik szórakozóhelyen belebotlik az egyik otthoni ismerősébe, aki Önhöz közel lakik. Az ismerős meglepődve kérdezi, hogy mi lett abból a visszahúzódo lányból/fiúból, akit eddig ismert. Ön mit válaszol?
13. A barátaival együtt az egyik kávézóban arról beszélgetnek, hogy milyen hatással bírnak a közösségi oldalak a mai kapcsolatokra. Ön azok taborát erősíti, akik szerint ezek az oldalak negatív hatást gyakorolnak a mai generációra. Az Ön mellett ülő barátja viszont influenszerként tevékenykedik, és ebből jövedelme is van. Az Önök véleményének ellentmond a barátja álláspontja. Mit felel a barátja álláspontjára, amikor a barátja közösségi oldalak pozitív oldalát részletezi?

14. Az egyik barátja édesanyja nagyon beteg volt, és a közelmúltban elhunyt. A barátja lelkileg összetört, és nem jár órákra a gyász miatt. Ön nem tudta kezelni a helyzetet, és nem is fejezte ki a részvétét a barátjának. Miután pár hét múlva találkozik a barátjával, mit mond neki?
15. A baráti körében már többen áttértek a vegán életmódra, Ön viszont nem ismeri ezt az életmódot. Az asztaltársaságban többen a vegánság kedvező élettani és környezeti hatásairól beszélgetnek. Ön pedig rendszeresen eszik húst, és a környezetvédelemmel sem foglalkozik behatóbban. A többiek arra kíváncsiak, hogy Ön is vegán-e. Ön mit felel erre a kérdésre?

Az alábbi táblázatban összefoglalom a DCT szituációit azok jellemzői alapján:

A szituációk		Horizontális távolság (szociális távolság)	Vertikális távolság (hatalmi viszonyok)	Várt stratégia ⁴
1.	Bemutatkozás a szemináriumon⁵	Nem familiáris	S<H&S=Hs	Énleírás
2.	Vizsgakérdések	Nem familiáris	S<H	Attribúciós számadás
3.	Osztálytalálkozó	Familiáris	S=Hs	Találékony emlékezet
4.	Konfliktus a szülőkkel	Familiáris	S=Hs	Attribúciós számadás
5.	Első kollégiumi este	Nem familiáris	S=Hs	Konformitás
6.	Sikeres vizsga	Familiáris	S=Hs	Társas azonosulás
7.	Allásinterjú	Semi-familiáris	S<H	Találékony emlékezet
8.	Sikertelen nyelvvizsga	Semi-familiáris	S=H	Énleírás
9.	Két esküvő	Familiáris	S=H	Konformitás
10.	Vita az órán	Nem familiáris	S<H&S=Hs	Társas azonosulás
11.	Szomszéd- Tanár	Semi-familiáris	S<H&S=Hs	Konformitás
12.	Kisvárosból egyetemre	Familiáris	S=H	Énleírás és attribúciós számadás
13.	Kávézói beszélgetés	Familiáris	S=Hs	Attitűd kinyilvánítása
14.	Részvétnyilvánítás	Familiáris	S=H	Konformitás
15.	Vegánok	Familiáris	S=Hs	Attitűd kinyilvánítása

1. táblázat
A DCT szituációi

4.3. Metodológiai problémák

Az első felvétel alapján számos szituáció módosításra szorult, mivel egyes szituációkkal az adatközlők nem tudtak azonosulni. Előfordult, hogy az adatközlők függő beszédben válaszoltak, valamint a szituációt bírálták, viszont a válaszaik a meta-pragmatikai tudatosságukról árulkodtak, illetve a teszt újraformálását elősegítették. Vegyük sorra a módosításra szoruló szituációkat!

⁴ A várt stratégia jelen esetben azt jelöli, hogy az adott stratégia alapján igyekeztem létrehozni a szituációkat, ugyanakkor a nyílt végű DCT lehetővé teszi az adatközlő számára a stratégiák egyéni kiválasztását.

⁵ A félkövérrel jelölt szituációkat részletesen ismertetem a dolgozat további fejezeteiben.

A 4. szituáció az első felvételen a következőképpen szerepelt:

*A vizsgaidőszaka nem úgy sikerült, ahogy eltervezte. Volt egy kimondottan nehéz vizsgája, amire noha sokat készült, de **csak elégséges osztályzatot** kapott. A családját már néhány hete nem is tudta meglátogatni a sok tanulni-való miatt. Végre haza tud utazni, a szülei pedig érdeklődnek a vizsga eredményéről, Ön pedig közli, hogy **elégségest kapott**. A szülei ezt csalódottan veszik tudomásul, és azzal vádolják, hogy Ön nem is készült a vizsgára. Hogyan reagál erre az állításra, mit mond a szüleinek?*

Az adatközlők a 4. szituációt bíralták, miszerint életszerűtlennek tartották, mivel az egyetemen az elégséges osztályzat elfogadható, illetve a szülők nem kérik számon a gyerekeiket az osztályzataikért (ilyen hozzáállással szülőként megbuktak; egy egyetemre járó személy már felnőtt, önálló, ez a szituáció inkább középiskolára lenne igaz; az én szüleim nem gyépesek, hogy egy kettesért fennakadjanak).⁶ A második felvétel már sikeresnek bizonyult, mivel az elégséges osztályzatot bukásra módosítottam, így nőtt az adatközlők sérelme.

*A vizsgaidőszaka nem úgy sikerült, ahogy eltervezte. Volt egy kimondottan nehéz vizsgája, amire noha sokat készült, de **elégteletet** kapott. A családját már néhány hete nem is tudta meglátogatni a sok tanulni-való miatt. Végre haza tud utazni, a szülei pedig érdeklődnek a vizsga eredményéről, Ön pedig közli, hogy **megbukott**. A szülei ezt csalódottan veszik tudomásul, és azzal vádolják, hogy Ön nem is készült a vizsgára. Hogyan reagál erre az állításra, mit mond a szüleinek?*

A 9. szituáció is módosításra szorult, mivel az első felvételen előre adott döntésbe „kényszerítettem” az adatközlőt, amely számos adatközlői bírálatot eredményezett. Az első felvételen a 9. szituáció ekképpen szerepelt:

*Az egyik hétvégére két esküvőre is hivatalos, viszont az esküvők helyszínei távol esnek egymástól. Azon a hétvégén az egyik legjobb barátja házasodik, illetve az Ön párjának a testvére. Az Ön párja meggyőzi Önt, hogy a **testvére esküvőjére menjenek**, Ön így szomorúan lemondja a barátja esküvőjét. Mit mond a **barátjának**?*

Az adatközlők a válaszaikban kitértek a barátság fontosságára és a szituációt kellemetlen helyzetnek, áruháznak kezelték (nekem a barátság a legfontosabb; a barátom elmenne a testvére esküvőjére, én a legjobb barátomé; én nem a sógoromat választanám stb.). Emiatt a második felvételen arra kértem az adatközlőket, hogy az egyik esküvőt mondják le, így a stratégiák közül tetszőlegesen is választhattak.

*Az egyik hétvégére két esküvőre is hivatalos, azon a hétvégén az egyik legjobb barátja házasodik, illetve az Ön párjának a testvére. A két esküvő helyszíne nagyon távol esik egymástól, így **az egyiket le kell mondani**. Mit mond a **legjobb barátjának/sógorának**, amikor lemondja az esküvőt?*

⁶ A zárójelben az adatközlők kritikái olvashatók.

A 10. szituációban a társas azonosulás kiváltására törekedtem, amely a társadalmi érzékenységre fókuszál. Olyan jelenséget kívántam megjelölni, amellyel az egyetemi polgárok is találkozhatnak a mindennapjaikban:

*Az egyik órán a hajléktalanok helyzetéről beszélgetnek. A csoporttársai szerint azzal ártanak a hajléktalanoknak a legjobban, hogyha pénzt adnak nekik. Ön viszont nem így gondolja, **hanem rendszeresen szokott adni nekik**. Önt felháborítja a többség álláspontja, de eddig csak kívülállóként hallgatta a vitát. Az oktató felszólítja Önt, hogy mondja el a saját véleményét. Mit felel?*

A teszt első változatában a szituációban megadtam a beszélő álláspontját, amely nem minden esetben egyezik meg az adatközlőével (*Sajnos én sem szívesen adok pénzt, így nem tudom, mit mondanék; én is így gondolom, ezért nem tudom, mit mondhatnék*), ezért a második felvétel során a szituációban az adatközlő nem foglal állást, viszont a véleménye eltér a többiekétől.

*Az egyik órán a hajléktalanok helyzetéről beszélgetnek. **A többség véleménye eltér az Önétől**, Önt felháborítja a többség álláspontja, de eddig csak kívülállóként hallgatta a vitát. Az oktató felszólítja Önt, hogy mondja el a saját véleményét. Mit felel?*

Noha a felvétel sikeresnek tekinthető, a társas azonosulás kiváltása csak részben volt eredményes, amely annak köszönhető, hogy a válaszadók feltehetőleg nem szívesen nyilatkoznak ilyen jellegű kérdésre mind a kérdőív alkotójának, mind a szituációban szereplő oktatónak, illetve kerülik a konfrontációt az oktatóval és a csoporttársakkal.⁷

Most pedig térjünk át az elemzésre!

5. Elemzés

A szituációk változatosságának és a számos énmegjelenítési stratégiának köszönhetően minden szituációhoz eltérő elemzési módszer szükséges. A dolgozatomban három szituáció (1., 2., 7.) elemzését mutatom be, mivel a három szituáció közös jellemzőkkel rendelkezik. Egyrészt a hatalmi viszonyok aszimmetrikusak a hallgató fél javára, másrészt a szituációban egyetemi közegbe, illetve egy állásinterjúba kell az adatközlőnek beleképzelnie magát, amelyek részben formális helyzetnek minősíthetőek, egyúttal magas self-monitorozással járó helyzetek, melyekben a „szereplésük” különböző következményekkel járhat.

Az 1. szituációban a beszélő feladata a bemutatkozás az első szemináriumi óráján. A szituációban hangsúlyos szerepet kap a társadalmi távolság, illetve a familiaritás hiánya. A szituációban arra kértem az adatközlőt, hogy beszéljen magáról és az egyetem kiválasztását irányító motivációjáról. Az összesen 35 adatközlőből 28 adatközlő töltötte ki megfelelően a tesztet. Az elvárt stratégia az éleírás volt, amely minden válaszban teljesült. A válaszok a következő tartalmi elemekkel rendelkeznek:

⁷ A módosított DCT teljes egészében megtalálható a Függelékben.

1. Bemutatkozás/Név: *XY-nak hívnak; Béla vagyok; Én XY vagyok*
2. Szülőváros: *Itt élek Szegeden; Z városból jöttem; Bajáról jöttem ide Szegedre tanulni*
3. Motiváció: *Azért jöttem/jelentkeztem az SZTE-re, mert jó híre van az egyetemnek, szakok tömkelege/végtelen lehetőségek tárulnak eléink; azért vettem fel ezt a kurzust, mert a neve alapján úgy tűnt, hogy érdekes és hasznos lesz számomra; Azért ezt az egyetemet választottam, mert szimpatikus a város, és sok jót hallottam az oktatásról is; Szegeden nőtem fel, és a város nagyon közel áll a szívemhez, és az egyetem is olyan lehetőségeket kínál, amik segítenek a céljaim eléréséhez; Szegedi Tudományegyetemet azért választottam, mert úgy gondoltam, itt minőségi képzésben részesülhetek; mert hosszas utánajárást követően arra a tényre jutottam, hogy a jövőm céljával az SZTE megfelelő oktatásban fog részesíteni; Más egyetemben nem is gondolkodtam, így csak a szak volt kérdéses*
4. Szak ismertetése: *magyar alapszakos hallgató; elsőéves szakos*

A fenti példák alapján láthatjuk, hogy az adatközlők a bemutatkozási keretet követik, azaz a válaszok strukturáltak, amely a bemutatkozásra általánosan jellemző, mindemellett a motivációk feltárásában számos nyelvi és nyelvhasználati eszközt találhatunk. Amennyiben az adatokat az egyetem felé irányuló bóknaq tekinthetjük, az egyetem dicsérete mellett implicit öndicséret is megvalósul. Az implikaturák (*itt minőségi képzésben részesülhetek, azaz ez az egyetem nyújt minőségi képzést, a jövőm céljával az SZTE megfelelő oktatásban fog részesíteni*) szerint a beszélők ezen az egyetemen minőségi és megfelelő képzést kapnak, továbbá a beszélő is megfelelően kvalifikált, jó szakember lesz a jövőben. Állandósult szerkezetekkel (*nagyon közel áll a szívemhez; hosszas utánajárást követően*) a dicséret mértékét fokozzák.

Ezenkívül az adatok között előfordultak olyan válaszok, melyekben az adatközlők a humor eszközzel éltek (*A jövőképem iránti érdeklődésem a hobbim; Érdeklődni minden és semmi iránt érdeklődöm, és a jövőképem egyelőre meglehetősen zavaros. De azért jó úton haladok*). A humoros énmegjelenítés jelen kontextusban feltehetőleg benyomáskeltési törekvés a többi diák irányába. Továbbá a fenti példák közt az énlírás stratégiája mellett az emlékezet találékonyasága is szerepelt (*sok jót hallottam az oktatásról is; hosszas utánajárást követően arra a tényre jutottam; más egyetemben nem is gondolkodtam*), mivel múltbeli cselekedeteikre is utaltak az adatközlők. Tehát a szituációval egy prototipikus stratégia kiváltása mellett kevésbé prototipikus stratégiák is helyet kaptak.

A 2. szituációban⁸ a beszélő feladata a saját arculatának védelme az oktatóval szemben, a belső kontextuális összetevők alapján alacsony a familiaritás, és a sérelem súlyosnak minősül, mivel az oktató csalással vádolja a hallgatót. Összesen 23 értékelhető válasz született 34-ből. A kiváltani kívánt stratégia az attribúciós számadás volt, mivel azt feltételeztem, hogy a hallgató elsősorban a vizsga sikerességének okait (tanulás, befektetett energia) fogja hangsúlyozni, viszont az énlírás, az attitűd kinyilvánítása, az emlékezet találékonyasága, a társas elhatárolódás

⁸ Bár a tanulmány egyik lektora felvetette a kvantitatív elemzés szükségességét, a dolgozatot mégsem egészítem ki azzal két okból. Egyrészt a dolgozat fő célja egy módszertani problémakör áttekintése, másrészt a pilot adatgyűjtés során mindössze 23 értékelhető válasz született, amely nem elegendő egy kvantitatív vizsgálat megvalósításához.

és a Nemesi (2011) által megnevezett taktika, az én védelmének és fölényének biztosítása is előfordultak:

1. *Attribúciós számadás: Tanulással sikerült elérnem az eredményt, ez biztos; Én nem csaltam a vizsgán, én tisztességesen felkészültem.*
2. *Énleírás: a felkészülésben nem szeretek más jegyzeteire hagyatkozni, ha én magam olvasom a szakirodalmat, sokkal jobban megértem, átlátom az összefüggéseket; Az összes többi vizsgám is ugyanilyen jól sikerült, és ennyi tantárggyal már biztos rajtakaptak volna; Nekem azért nem mondtak semmit, mert nem vagyunk jóban. Strébernek tartanak, és tudják, hogy úgyis készülök.*
3. *Attitűd kinyilvánítása: minden lehetséges bizonyíték nélkül. Tisztességtelennek érzem, ha nem kapnám meg az érdemelt jegyemet; Ha valaki csalással éri el a céljait, az nem tisztességes, nem fektet bele energiát. Én igen. Ez az én filozófiám.*
4. *Emlékezet találékonysága: én olvastam a könyvet, az órákra is rendszeresen bejártam, készültem a vizsgára*
5. *Társas elhatárolódás: Hallottam, hogy valakik tudták nagyjából, hogy mi lesz benne a vizsgában, de csak a teszt megírása után, amikor a folyosón beszélgettek arról, hogy tényleg olyan volt a vizsga, amire számítottak. Nekem azért nem mondtak semmit, mert nem vagyunk jóban; Hallottam, hogy páran megkapták a kérdéseket, de hozzám nem jutottak el, tényleg tanultam.*
6. *Az én védelmének és fölényének biztosítása: Én nem csaltam, viszont sem cáfolni sem megerősíteni nem fogom, hogy a csoport egyes tagjai nem csaltak-e, mert úgy vélem Önnek már határozott elképzelése van az ügyről.*

A fenti példák esetében látható, hogy egy-egy megnyilatkozás több stratégiába is besorolható, valamint a stratégiák között nincs éles határ. Az attribúciós számadás stratégiáját az jellemzi, hogy a beszélő a cselekedeteit magyarázza, ebben az esetben a vizsga sikerességét. Ugyanakkor az adatközlő egy általános képet igyekszik mutatni magáról az énléírás stratégiájával és az emlékezet találékonyságának stratégiájával, miszerint a hallgató rendszeresen tanul és sokáig készült. Továbbá az adatközlő a társas elhatárolódás stratégiával, miszerint nem tartozik a csalók közé, a saját énmegjelenítésére is hatással bír. Mindemellett a szituáció súlyosan arculatfenyegetőnek tekinthető az adatközlő számára, így a beszélő érdeke, hogy a saját arculatát megvédje (vö. Brown–Levinson 1978; Brown–Levinson 1987), emiatt bírálja az oktató viselkedését az attitűd kinyilvánítása és az én fölényének biztosítása stratégiák segítségével. Egyúttal ebben a szituációban az adatközlők stratégiái defenzívek a fokozott arculatfenyegetettség miatt, tehát a Nemesi-féle (2011) én védelmének és fölényének biztosítása mellett a defenzív viselkedési mód a többi stratégiára is kiterjed, azaz az egyes stratégiák a szituációtól függően lehetnek asszertívek vagy defenzívek. Emiatt a későbbi osztályozások során jelölendővé válik az asszertív–defenzív kontinuum. Tekintsük a következő példákat!

- (i) *Az összes többi vizsgám is ugyanilyen jól sikerült, és ennyi tantárggyal már biztos rajtakaptak volna.*
- (ii) *Én nem csaltam, viszont sem cáfolni sem megerősíteni nem fogom, hogy a csoport egyes tagjai nem csaltak-e, mert úgy vélem Önnek már határozott elképzelése van az ügyről.*

Az (i)-ben a beszélő azzal érvel, hogy a korábbi vizsgái is sikeresek voltak, azaz ő jó tanuló, viszont ha nem tudná elsajátítani a tananyagot és csalásra kényszerülne, akkor az már kiderült volna. Az (i) megnyilatkozással a beszélő egyrészt leírja, hogy az eddigi vizsgái hasonlóan jól sikerültek, másrészt ezzel a pozitív énelírással – mivel az arculata fenyegetésnek van kitéve – a pozitív énképének elvesztését igyekszik megakadályozni, azaz egyúttal defenzív taktikát hajt végre. A (ii)-ben a beszélő kijelenti, hogy nem csalt, viszont a társairól való nyilatkozástól elzárkózik, azaz nem segít az oktatónak az ügy feltárásában. Továbbá a (ii)-ben a beszélő az oktatót tkp. megkérdőjelezi, mivel a beszélő szerint a válasza nem módosítaná az oktató véleményét, mivel az oktató már adott preconcepcióval rendelkezik, miszerint a diákok csaltak. Az (i) és a (ii) példákban látható, hogy az asszertív és a defenzív minták nem különülnek el élesen egymástól (vö. Archer 2018).

A 2. szituációra adott válaszokban a nyelvi és nyelvhasználati eszközök között szerepeltek személydeiktikus elemek (*viszont én tisztességesen felkészültem rá; Mások nevében nem tudok nyilatkozni, de az én lelkiismeretem tiszta; Én tisztességesen készültem a vizsgára; Én csak a saját vizsgámról tudok beszélni, de ez az igazság*), nyomatékosító elemek (*ez biztos; Én őszintén mondom; Én biztosíthatom; Higgyc el; tényleg tanultam*), hiperbola (*éjt nap alá téve (sic!); időt nem sajnálva a tanulásra*), érzelmi-minősítő szavak (*tisztességesen; jogtalan; őszintén; lelkiismeret*). Noha a szituációkban egy adott stratégia kiváltására törekedtem, láthatóvá vált, hogy egy szituációban a használt stratégiák közötti választás változatos, az adatközlők feltehetőleg előző tapasztalataik szerint alkalmazzák őket, illetve a stratégiák között átfedés áll fenn.

A 7. szituációban az adatközlő állásinterjúban vesz részt, az interjúztató egy régi iskolatársa, akire már nem emlékszik az adatközlő. Összesen 24 teljes értékű válasz született 35-ből. A szituációban egy kellemetlen helyzetben vesz részt a válaszadó, viszont pozitív énmegjelenítés szükséges az állás elnyeréséhez. A szituációban az adatközlő nem emlékszik az interjúztatóra vagy nem ismeri fel, ezért kompenzációs stratégiákat alkalmaz. Az adatközlők a válaszokban dicsérték a partnert, vagy orvoslással (bocsánatkérés, zavar kifejezése) éltek. Az utóbbi szerint a beszélő beismeri a sértést, és orvoslással fordul a probléma felé, ami egyértelműen egy udvariassági stratégia, egyúttal alkalmas a partner arculaterősítésére (vö. Suszczyńska 2003). E stratégiák kevésbé tekinthetőek prototipikus énmegjelenítési stratégiáknak, mint pl. az énelírás, viszont a kontextusnak megfelelően egyaránt alkalmasak a beszélő és a hallgató arculaterősítésére.

1. Találékony emlékezet: *Áááh ...Igen emlékszem. Jó rég volt.*
2. Partner dicsérete: *Őszintén, nem igazán emlékszek erre, az összes rendezvény egybefolyik egy idő után. De biztos nagyon jó előadás lehetett, ha benne voltál; Sajnos magára a rendezvényre nem nagyon emlékszem, de az emléik, hogy te jól szerepeltél.*
3. Bocsánatkérés, zavar kifejezése: *Nem emlékszem pontosan, ne haragudj, de biztosan jól éreztük magunkat; Ne haragudj, de nem emlékszem, aranyhal memóriám van, ha a középsuliról van szó.*

Összességében a három szituáció eredményei alapján megállapítható, hogy a benyomáskeltésnek nincsenek szükséges és elégséges feltételei, tehát nincsenek

olyan nyelvi eszközök, melyek inherensen egy adott benyomáskeltési stratégiához sorolhatók. Noha a diákok a forгатókönyvek alapján kezelik a szituációkat, a nyelvi elemek közötti választás változatos. A benyomáskeltési stratégiákra vonatkozó taxonómiák (mind a szociálpszichológiai, mind a nyelvészeti) nem elégségesek, az eddig tárgyalt stratégiák részletesebb meghatározására és további stratégiák bevezetésére van szükség, mivel egyes válaszokat sem a Leary-féle (1995), sem a Nemesi-féle (2011) taxonómiába nem lehet besorolni, hanem a kettő ötvözésével és kiegészítésével, illetve az asszertív–defenzív kontinuum hozzáadásával lehetséges tárgyalni. Ezenkívül a benyomáskeltés azon aspektusát is érdemes vizsgálni, amely nem pusztán az énmegjelenítésre fókuszál, hanem a partner arculatát és az eddigi énmegjelenítését formálja, hiszen az ilyen jellegű megnyilatkozásokkal az önmagunkról kibocsátott kép is módosul, tehát a benyomáskeltésnek mind a racionális, mind az interperszonális oldalára érdemes kitérni.

Természetesen a DCT finomításra szorul, illetve újabb szituációk bevezetését kívánja, amelyekben további lehetséges stratégiákat lehet górcső alá venni. Ezenkívül minden szituációra más-más elemzési eszköz létrehozása elengedhetetlen, mivel azok eltérő belső és kontextuális tényezőkkel rendelkeznek, illetve a szituációk különböző beszédaktusok (pl. bók, bocsánatkérés, meghívás elutasítása stb.) kiváltását valósítják meg, ezért egymástól elkülönítve vizsgálandók. A stratégiák változatossága miatt azok struktúrája is eltérő, viszont a DCT segítségével feltárható a stratégiák egymáshoz való kapcsolata (helyettesítő, egymással együtt járó, egymást kizáró), valamint a benyomáskeltés és az udvariasság viszonya is.

6. Összegzés

Dolgozatomban az énmegjelenítésre fókuszáló pilot kutatásomat mutattam be. A benyomáskeltés szociálpszichológiai és nyelvészeti megközelítését ismerttettem. A vizsgálattal bebizonyosodott, hogy a benyomáskeltési stratégiák széles skálája közül választhatnak a beszélők egy-egy szituációban, egy szituációban nem megjelölhetőek a stratégiák, hanem a különböző társas interakciók esetében vannak kevésbé vagy inkább preferált metódusok, melyeket meghatároznak a benyomáskeltés mögött meghúzódó lehetséges motivációk, az arculatfenyegetettség mértéke és a szociológiai változók. A dolgozatban bemutatott diskurzuskiegészítő teszt egy adott célcsoportra összpontosít, viszont a módszer kiterjeszhető további célcsoportokra megfelelő szituációk alkalmazásával, mivel a benyomáskeltési eszköztárból való választást vagy azok alkalmazási módját a mindenkori résztvevő szociokulturális és szocioparaméterei is meghatározzák.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány alapjául szolgáló előadás a LingDokKonf 23. Nyelvészdoktoranduszok Országos Konferenciáján hangzott el. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Németh T. Enikőnek, a dolgozat anonim lektorainak és a folyóirat szerkesztőinek az értékes javaslataikért és megjegyzéseikért.

Hivatkozások

- Archer, Dawn 2018. Impression management in the Early Modern English courtroom. *Journal of Historical Pragmatics* 19/2:205–222. doi:10.1075/jhp.00019.arc.
- Bilbow, Grahame T. 1997. Cross-cultural impression management in the multicultural workplace: The special case of Hong Kong. *Journal of Pragmatics* 28/4 (Language and Discourse Issues in Hong Kong's Change of Sovereignty):461–487. doi:10.1016/S0378-2166(97)00036-2.
- Blum-Kulka, Shoshana – Elite Olshtain 1984. Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics* 5/3:196–213. doi:10.1093/applin/5.3.196.
- Brown, Penelope – Stephen C. Levinson 1978. Universals in language usage. Politeness phenomena. In Esther N. Goody (szerk.) *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*. (Cambridge Papers in Social Anthropology 8) Cambridge: Cambridge University Press. 56–289.
- Brown, Penelope – Stephen C. Levinson 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. (Studies in Interactional Sociolinguistics 4) Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Chen, Serena – Karen Y. Chen – Lindsay Shaw 2004. Self-verification motives at the collective level of self-definition. *Journal of Personality and Social Psychology* 86/1:77–94. doi:10.1037/0022-3514.86.1.77.
- Culpeper, Jonathan 2011. *Impoliteness. Using Language to Cause Offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- File, Kieran 2018. "You're Manchester United manager, you can't say things like that": Impression management and identity performance by professional football managers in the media. *Journal of Pragmatics* 127:56–70. doi:10.1016/j.pragma.2018.01.001.
- Fiske, Susan T. 2004. *Social Beings: A Core Motives Approach to Social Psychology*. New York: John Wiley & Sons.
- Forgas Joseph P. 1994. *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Goffman, Erving 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Golato, Andrea 2003. Studying compliment responses: A comparison of DCTs and recordings of naturally occurring talk. *Applied Linguistics* 24/1:90–121. doi:10.1093/applin/24.1.90.
- Gordon, Cynthia 2011. Impression management on reality TV: Emotion in parental accounts. *Journal of Pragmatics* 43/14:3551–3564. doi:10.1016/j.pragma.2011.08.004.
- Hobbs, Pamela 2003. 'Is shat what we're here about?' A lawyer's use of impression management in a closing argument at trial. *Discourse & Society* 14/3:273–290. doi:10.1177/09579265030143002.
- Holtgraves, Thomas 2002. *Language as Social Action: Social Psychology and Language Use*. London: Lawrence Erlbaum.

- Jones, Edward – Thane S. Pittman 1982. Toward a general theory of strategic self-presentation. In Jerry M. Suls (szerk.) *Psychological Perspectives on the Self*. Vol. 1 Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum. 231–262.
- Leary, Mark R. 1995. *Self-presentation: Impression Management and Interpersonal Behavior*. Madison: Brown & Benchmark Publishers.
- Leary, Mark R. – Robin M. Kowalski 1990. Impression management: A literature review and two-component model. *Psychological Bulletin* 107/1:34–47. doi:10.1037/0033-2909.107.1.34.
- Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of Pragmatics*. London: Longman.
- Limberg, Holger 2009. Impoliteness and threat responses. *Journal of Pragmatics* 41/7:1376–1394. doi:10.1016/j.pragma.2009.02.003.
- Lipovsky, Caroline 2006. Candidates' negotiation of their expertise in job interviews. *Journal of Pragmatics* 38/8 (Focus-on Issue: Discourse and Conversation):1147–1174. doi:10.1016/j.pragma.2005.05.007.
- Locher, Miriam A. – Richard J. Watts 2005. Politeness Theory and Relational Work. *Journal of Politeness Research* 1/1:9–33. doi:10.1515/jplr.2005.1.1.9.
- Lorenzo-Dus, Nuria 2005. A rapport and impression management approach to public figures' performance of talk. *Journal of Pragmatics* 37/5:611–631. doi:10.1016/j.pragma.2004.09.003.
- Nemesi Attila László 2000. Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv* 96/4:418–463.
- Nemesi Attila László 2011. *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Budapest: Loisir Kiadó.
- Ogiermann, Eva 2018. Discourse completion tasks. In Andreas H. Jucker – Klaus P. Schneider – Wolfram Bublitz (szerk.) *Methods in Pragmatics*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. 229–256. doi:10.1515/9783110424928-009.
- Overstreet, Maryann – George Yule 2001. Formulaic disclaimers. *Journal of Pragmatics* 33/1:45–60. doi:10.1016/S0378-2166(99)00125-3.
- Schlenker, Barry R. 1980. *Impression Management. The Self-concept, Social Identity, and Interpersonal Relations*. Monterey: Brooks/Cole Publishing Company.
- Schlenker, Barry R. – Beth A. Pontari 2000. The strategic control of information: impression management and self-presentation in daily life. In Abraham Tesser – Richard B. Felson – Jerry M. Suls (szerk.) *Psychological Perspectives on Self and Identity*. Washington: American Psychological Association. 199–232.
- Simon-Vandenbergen, Anne-Marie 1996. Image-building through modality: The case of political interviews. *Discourse & Society* 7/3:389–415. doi:10.1177/0957926596007003005.
- Spencer-Oatey, Helen 2000. Rapport management: A framework for analysis. In Helen Spencer-Oatey (szerk.) *Culturally Speaking: Managing Rapport through Talk across Cultures*. London, New York: Continuum. 11–46.
- Spencer-Oatey, Helen 2002. Managing rapport in talk: Using rapport sensitive incidents to explore the motivational concerns underlying the management of relations. *Journal of Pragmatics* 34/5:529–545. doi:10.1016/S0378-2166(01)00039-X.

- Suszczyńska Małgorzata 2003. A jóvátevés beszédaktusai a magyarban. In Németh T. Enikő – Bibok Károly (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XX. Tanulmányok a pragmatika köréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 255–294.
- Suszczyńska Małgorzata 2007. Helyreállítás-stratégiák nemek szerinti különbségei. In Barát Erzsébet – Sándor Klára (szerk.) *A nő helye a magyar nyelvhasználatban. Nyelv, ideológia, média*. Szeged: JATEPress. 195–214.
- Szili Katalin 2003. Elnézést, bocsánat, bocs... (A bocsánatkérés pragmatikája a magyar nyelvben). *Magyar Nyelvőr* 127/3:292–307.
- Szili Katalin 2004. A bókra adott válaszok pragmatikája. Adalékok a szerénység nyelvi megnyilvánulásához a magyar nyelvben. *Magyar nyelvőr* 128/3:265–285.
- Tracy, Karen – Jessica S. Robles 2013. *Everyday Talk. Building and Reflecting Identities*. New York: The Guilford Press.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding Pragmatics*. London: Arnold Publishers.
- Watts, Richard J. 2003. *Politeness. Key Topics in Sociolinguistics*. New York: Cambridge University Press.

Függelék

- 1) Elsőként az első szemináriumán vesz részt, amelyet olyan oktató tart, aki a későbbiekben is tanítani fogja Önt. Az oktató a hallgatókat egyenként megkéri, hogy beszéljenek magukról, illetve arról, hogy miért ezt az egyetemet választották. Ön az első, aki megszólal. Mit mondana az oktató és a még kevésbé ismert csoporttársai előtt?
- 2) Egy szigorú oktató írásban vizsgáztatja a hallgatóit. Egy felsőéves hallgató által a hallgatótársai megkapják a vizsgakérdéseket, viszont Ön nem, mert azokkal a hallgatótársaival nincs jó kapcsolatban, viszont tud az akcióról. Az oktató észreveszi, hogy egyes hallgatók kiválóan válaszoltak a kérdésekre, köztük Ön is (Ön tisztességesen készült a vizsgára). Az oktató azt gyanítja, hogy a hallgatók nagyobb csoportja ismerte a vizsgakérdéseket, és nyomozni kezd. Egyenként behívhatja a hallgatókat az irodájába és arról érdeklődik, miért sikerült hibátlan válaszokat adni. Ön hogyan reagál az oktató feltételezéseire, miszerint Ön csalt a vizsgán? Mit mondana az oktatónak?
- 3) Ön az általános iskolai osztálytalálkozóra igyekszik. Ön kicsivel a találkozó kezdete után érkezik a helyszínre, ahol azt hallja, hogy volt osztálytársai arról beszélgetnek, mi történt velük az elmúlt öt évben. Néhány osztálytársa már boldog házasságban él, a másik felének jól fizető állása van, Ön viszont még tanul. Önre kerül a sor, hogy beszámoljon az elmúlt öt évről, mit mondana a többieknek?
- 4) A vizsgaidőszaka nem úgy sikerült, ahogy eltervezte. Volt egy kimondottan nehéz vizsgája, amire noha sokat készült, de elégtelent kapott. A családját már néhány hete nem is tudta meglátogatni a sok tanulnivaló miatt. Végre haza tud utazni, a szülei pedig érdeklődnek a vizsga eredményéről, Ön pedig közli, hogy megbukott. A szülei ezt csalódottan veszik tudomásul és azzal vádolják, hogy Ön nem is készült a vizsgára. Hogyan reagál erre az állításra, mit mond a szüleinek?

5) a. Egy olyan kollégiumba költözik be, ahol senkit sem ismer. Először találkozik a szobatársaival, akiknél azt látja, hogy lázasan készülnek az esti kollégiumi buliba. Önnek viszont másnap reggel el kell mennie a beiratkozásra, másrészt nem is szeret buliba járni. A szobatársai elhívják a buliba, viszont Ön nem tud biztos választ mondani, hogy elmegy-e a buliba. Hogyan reagál a meghívásra? Mit mond a szobatársainak?

b. Végül elmegy-e a buliba? Miért?

6) A hallgatótársaival együtt túl van a nehéz vizsgákon. Arról beszélgetnek az egyik egyetem melletti szórakozóhelyen, hogy kinek hogy sikerült az egyik legnehezebb vizsga. Mindenki gyenge osztályzatot kapott, viszont Ön kiválóan teljesítette azt a vizsgát. Ezt a társai nem tudják. Önt is megkérdezik, hogy sikerült az a vizsga. Mit válaszol?

7) Élete első állásinterjúján vesz részt. Az interjúztató fiatal és szimpatikus, ráadásul egy középiskolába jártak. Az interjúztató felismeri Önt, Ön viszont nem ismeri fel. Az interjúztató egy olyan középiskolai rendezvényről kérdezi, ahol az interjúztató is fellépett. Ön nem emlékszik, hogy hogyan szeretné megkapni ezt az állást. Mit válaszol az interjúztatónak?

8) Ön az egyik legügyesebbek közé sorolja magát a csoportjában. A diploma megszerzéséhez nyelvvizsgára lesz szüksége. Ön már kétszer próbálkozott, de nem sikerült a nyelvvizsga megszerzése, Ön ezt nem is hangsúlyozza a többiek előtt. Az egyik ismerőse rákérdezik, hogy hogyan van Önnek nincs bizonyítványa valamelyik nyelvből. Mit felel az ismerősének?

9) Az egyik hétvégére két esküvőre is hivatalos, azon a hétvégén az egyik legjobb barátja házasodik, illetve az Ön párjának a testvére. A két esküvő helyszíne nagyon távol esik egymástól, így az egyiket le kell mondani. Mit mond a legjobb barátjának/sógorának, amikor lemondja az esküvőt?

10) Az egyik órán a hajléktalanok helyzetéről beszélgetnek. A többség véleménye eltér az Önétől, Önt felháborítja a többség álláspontja, de eddig csak kívülről hallgatta a vitát. Az oktató felszólítja Önt, hogy mondja el a saját véleményét. Mit felel?

11) Az Ön szomszédja, akit már évek óta ismer és tegező viszonyban vannak, tanít az egyetemen. Ön nem tudja, hogy tanítani fogja a szomszédja. Késve érkezik az órára, ahova belépve látja a szomszédját. Hogyan köszön a terembe beérve és kér elnézést a késésért?

12) Ön egy távolabbi kisvárosból érkezett az egyetemre. Az otthoni közösség úgy ismeri Önt, hogy egy visszahúzódó, szótlan személyiség. Az egyetemi közösségekben pedig teljesen másképp vélekednek Önről, úgy gondolják, hogy Ön egy laza, közösségi személy, aki gyakran jár szórakozni is. Az egyik szórakozóhelyen belebotlik az egyik otthoni ismerősébe, aki Önhöz közel lakik. Az ismerős meglepődve kérdezi, hogy mi lett abból a visszahúzódó lányból/fiúból, akit eddig ismert. Ön mit válaszol?

13) A barátaival együtt az egyik kávézóban arról beszélgetnek, hogy milyen hatással bírnak a közösségi oldalak a mai kapcsolatokra. Ön azok táborát erősíti, akik szerint ezek az oldalak negatív hatást gyakorolnak a mai generációra. Az Ön mellett ülő barátja viszont influenszerként tevékenykedik, és ebből jövedelme is van. Az Önök véleményének ellentmond a barátja álláspontja. Mit felel a barátja álláspontjára, amikor a barátja közösségi oldalak pozitív oldalát részletezi?

14) Az egyik barátja édesanyja nagyon beteg volt, és a közelmúltban elhunyt. A barátja lelkileg összetört, és nem jár órákra a gyász miatt. Ön nem tudta kezelni a helyzetet és nem is fejezte ki a részvétét a barátjának. Miután pár hét múlva találkozik a barátjával, mit mond neki?

15) A baráti körében már többen áttértek a vegán életmódra, Ön viszont nem ismeri ezt az életmódot. Az asztaltársaságban többen a vegánság kedvező élettani és környezeti hatásairól beszélgetnek. Ön pedig rendszeresen eszik húst és a környezetvédelemmel sem foglalkozik behatóbban. A többiek kíváncsiak az Ön véleményére. Ön mit felel erre a kérdésre?

A szerzőről

Szabó Éva a Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola Elméleti Nyelvészet Programjának hallgatója, az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) tudományos segédmunkatársa. Kutatási területe a pragmatika és a diskurzuselemzés, azon belül elsősorban a benyomáskeltés és a politikai nyelvhasználat.

Elérhetősége: szalayeva0823@gmail.com